

FTAXP 78.15

<https://doi.org/10.56132/2791-3368-2025-4-64-58-65>

М.Ж. Шопанбаев

ҚР ҰҚК Шекара академиясы, Алматы, Қазақстан

E-mail: shopanbaev@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ РЕТІНДЕ ОФИЦЕРЛЕРДЕ МОРАЛЬДЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕУГЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАР

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік органдарының қызметінің құндылығы ретінде офицерлерде моральді-психологиялық тұрақтылықты қалыптастыру мәселесін ғылыми тұрғыдан зерттеу мақсатында әдіснамалық тұғырлар қолданылған. Қазақстан Республикасы мемлекеттік шекарасы айналасында бүгінде халықаралық жағдай ушығып тұр, сондықтан-да бұл бағдардың біз үшін маңызы зор. Мемлекет басшысы мен өкімет тарапынан бүгінгі таңда офицердің кәсіби біліктілігіне үлкен талаптар қоюда, осыған байланысты болашақта моральді-психологиялық қамтамасыз етудің құрамдас бөлігі болатын моральді-психологиялық тұрақтылыққа үлкен назар бөлуді қажет етеді. Бұл жұмыста моральді-психологиялық тұрақтылықтың әлеуетін ашу мақсатында жүйелік тұғыр, іс-әрекеттік тұғыр және аксиологиялық тұғыры қолданылған. Жоғарыда айтылған әдіснамалық тұғырлар зерттеудегі офицерлердегі қалыптасуы қажет қасиеттің компоненттерін айқындау үшін әдіснамалық құрал ретінде қолдануы мүмкін.

Түйінді сөздер: моральді-психологиялық тұрақтылық, құндылық, жүйелік тұғыр, іс-әрекеттік тұғыр, аксиологиялық тұғыр.

Кіріспе.

Бүгінде әлем бұрын-соңды болмаған геосаяси қайшылықтар мен қақтығыстардың күшеюіне байланысты туындаған күрделі сынақтармен бетпе-бет келіп отыр. Осындай сын сағатта бізге өңірлік және жаһандық деңгейдегі ұжымдық күш-жігер арқылы бейбітшілікті, тұрақтылық пен қауіпсіздікті нығайту үшін орасан зор жауапкершілік жүктеліп отыр [1]. Қазақстан Республикасы (әрі қарай-ҚР) Қарулы күштерінің, басқа әскерлері мен әскери құрылымдарының жемісті жаңашаландырылуы көбіне зайырлық әлеуеті жоғары, сауатты да білікті, өз ісін жақсы білетін мамандар қажет. Әскери дайындық пен өзгерістер тағдыры толығымен армияның алтын қоры болып саналатын осы офицер корпусына байланысты [2].

Мемлекет басшысының тапсырмаларына сүйене отырып, ҚР Ұлттық қауіпсіздік жүйесін одан әрі стратегиялық дамыту мақсатында, оның ішінде

Ұлттық қауіпсіздік органдары (әрі қарай-ҰҚО) бүкіл кадрлық құрамында жоғары моральдық-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру саласындағы негізгі бағыттары ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитетінің (әрі қарай-ҰҚК) Төрағасы генерал-лейтенант Е.А. Сағымбаевтың 2022 жылдың сәуір айында басшы құрам алдында сөйлеген сөзінде айқындалған болатын[3]. Біздің мемлекетімізге ҚР Мемлекеттік шекарасын қорғау және күзету тәжірибиесінің шұғыл сұраныстарына жауап беретін, әскери іс пен жедел жұмысты терең меңгерген, болашақта өзінің қызметтік және жауынгерлік іс-әрекетінің барлық кезеңдерінде жаңа білімді игеруге, кәсіптік іскерліктер мен дағдыларды қолданудың қолда бар практикалық тәжірибесін кеңейтуге, сеніп тапсырылған бөлімшені (күштерді) жедел басқаруға қабілетті және кәсіптік даярланған офицер қажет.

Мемлекетіміздің айналасында болып жатқан күрделі өзгерістерді еске ала отырып алдағы уақытта офицерлерде моральді-психологиялық тұрақтылықты (әрі қарай-МПТ) ҰҚО қызметінің құндылығы ретінде қалыптастыру тақырыбында ҚР ҰҚК Шекара академиясында әскери ғалымдармен зерттеулер жүргізілуде.

МПТ қалыптастыру бағыты бойынша: М.А. Сибирко Ресей ішкі істер министірлігінің білім беру мекемелерінде төтенше жағдайларында курсанттарға МПТ-ты қалыптастыруды зерттеген [4], Э.Т. Хайруллова ішкі істер органдары қызметкерлерінің үздіксіз білім беру жүйесінде МПТ-ын дамыту [5] тақырыптарындағы зерттеулері үлкен ғылыми қызығушылық тудырады.

Қызмет құндылығы бағыты бойынша: О.Н. Марусенко әскери қызметтің құндылықтарын [6], В.В. Володин шекара органдары қызметкерлерінің базалық құндылықтарын [7], А.Н. Котухов Ресей Федералды қауіпсіздік қызметінің шекаралық профильді білім беру мекемелеріндегі білім беру іс-әрекетінің құндылық негіздерін [8] зерттеген. Қазақстанда зерттеуіміздің бағыттары бойынша бүгінгі күнге дейін диссертациялық зерттеулер жүргізілмеген.

Материалдар мен тәсілдер.

Жұмыс жасау кезінде негізінен теориялық зерттеу мәселесі бойынша философиялық, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтанушылық және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, нақтылау, жинақтау, салыстыру әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау.

ҚР Президенті мен ҚР ҰҚК Төрағасы бүгінгі күнде ҰҚО офицерінің тұлғасына үлкен талаптар қоюда, бұл талаптар тек қана ҰҚО офицерлерінде емес ҚР Қарулы күштері мен басқа да әскери құрама офицерлерінің бойында болу қажет. Өйткені әр қызмет өзінің іс-әрекетіне ерекшеленетін тапсырмаларды орындаса да, елімізде әртүрлі туындаған төтенше жағдай кезінде білек сыбанып сол қатарлармен бірге күресеміз. Зерттеуіміздің

ғылыми жаңалығы ретінде келген МПТ бүгінгі күнде ҚР басқа біраз шетелдерде зерттеулер жүргізілуде.

Зерттеуіміздің мәселесі ҚР ҰҚО қызметінің құндылығы ретінде офицерлерде МПТ-ты қалыптастыруындағы әдіснамалық тұғырларларға бағытталған. Ғылыми-педагогикалық еңбектерде әдіснамалық тұғырлар зерделеніп беріледі. Біз ҚР ҰҚО қызметінің құндылығы ретінде офицерлерде МПТ-ты қалыптастыру мәселелерін зерттеудің әдіснамасы және логикасын жасаудың негіздерін қарастырамыз.

Зерттеу жұмысының ҚР ҰҚО қызметінің құндылығы ретінде офицерлерде МПТ-ты қалыптастыру мәселелерін зерттеудің әдіснамасы және логикасы әр түрлі әдіснамалық негіздер мәселелер шешімін іздестіру белгілі бір гносеологиялық ұстанымдар негізінде алынған бастапқы әдіснамалық тұжырымдама бойынша жүзеге асады [9].

Тұжырымдамаға қойылатын талаптарды пайымдау кезеңі В.Я. Сквирскийдің тұжырымдамалық негіз құрудың талаптарға сәйкес мына кезеңдермен сипатталады: объектіні таңдау, оның мәнін көптеген басқа құрылымдар арасындағы орнын анықтау; тұжырымдама мақсатын жүзеге асырылуын нақтылау; тұжырымдаманы жүзеге асырудағы қажетті және нақты шарттарды белгілеу; түрлендіру қызметінің орындалуын қамтамасыз ету; іс-шаралар табыстылық критерийлерін жасау, оның нәтижесін бағалау; болжамды қызметін орындау; нақты объектіге бағытталған басқа да тұжырымдамадарды салыстыру [10].

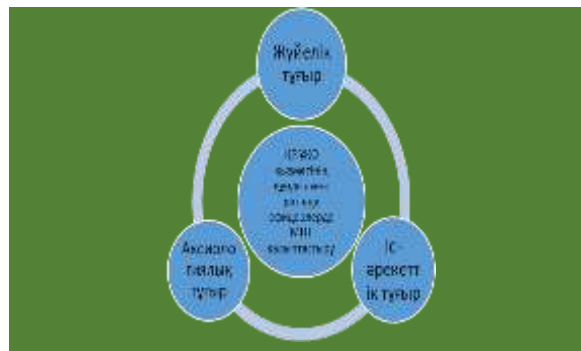
ҚР ҰҚО қызметінің құндылығы ретінде офицерлерде МПТ-ты қалыптастыру мәселесін зерттеу логикасын құру үшін философиялық білім мен әдіснамалық білімге сүйендік. Философиялық білім – дүниетанымдық білімге, өлшемдер мен көзқарастар, тұжырымдамалар, білім беру теорияларына негізделіп, адамзат болмысы, жүйе, құндылық, үдеріс, нәтиже ретінде қарастырылды. Зерттеуіміздің алға қойылған мәселесіне сәйкес, ҚР ҰҚО қызметінің құндылығы ретінде офицерлерде МПТ-ты қалыптастыру негіздерінің логикасын құру үшін философиялық білім мен әдіснамалық білімге сүйендік. Осы орайда ҚР ҰҚО қызметінің құндылығы ретінде офицерлерде МПТ-ты қалыптастыру мәселелерін жан-жақты зерделей келе, 1-суреттегі тұғырларды қолдану логикасы көзделді.

Ғылымдағы маңызды әдіснамалық және теориялық бағыт ретінде жүйелілік тұғыр құндылықтардың әртүрлі типтер мен деңгейлер жүйесін зерттеу және құру әдіснамасын жасауға көмектеседі.

Жүйелілік тұғырға сәйкес кез келген әрекет (тәрбиелеу, оқыту, ұрыс, операциялар және қарулы қақтығыс және т.б.) тұтастай алғанда күрделі динамикалық иерархиялық жүйелер болып табылады, олар бір-бірімен және сыртқы ортамен әртүрлі, көбінесе сызықты емес байланыстармен әрекеттеседі. Бұл тұғырдың мәні - таным немесе дамыту (басқару) нысаны жүйе ретінде қарастырылатын іс-әрекеттегі әдіснамалық бағыт. Бұл белгілі бір күрделі қызметтің орындалуын анықтайтын жеке бөліктердің қарым-қатынасы мен байланысының бірлігін сақтап, бір-бірімен өзара байланысты

және өзара әрекеттесетін көптеген элементтердің құрылымы арқасында ғана мүмкін болады [11].

1 сурет - ҚР ҰҚО қызметінің құндылығы ретінде офицерлерде МПТ-ты қалыптастырудағы әдіснамалық тұғырлар

Жүйелілік зерттеулерді ерекшеліктеріне сәйкес жалпы ғылыми және философиялық зерттеулердің тоғысу саласы; жүйелік зерттеулердің логикасы мен әдіснамасы; арнайы ғылыми-жүйелі әдістемелері; жалпы жүйе теориясын құру салаларына жіктеледі (Э.Г. Юдин, В.Н. Садовский). Жүйелік тұғыр диалектикалық материализмнің бөлінбес бөлігі болып табылады. Жүйелілік тұғыр - нысанды жүйе ретіндегі зерттеу әдіснамасы (М.С. Каган, В.Г. Афанасьев және т.б.). Сондықтан, жүйелілік жалпы ғылыми әдіснамалық зерттеудің бір құралы ретінде оқу-тәрбие үдерісін және бір-бірімен байланысты құбылыстарды жүйелі зерттеуге қажет сапалы ғылыми тұғыр ретінде қабылданады.

Жүйелілік тұғыр-тәрбиенің мақсатына, міндетіне сәйкес, мазмұнын жүйелі құра білу, жүйелі, бірізді, сабақтастықта берілуі білім алушының санасы мен танымына ықпал етеді [12].

Аксиологиялық тұғыр құндылық ұғымының болмысы заттар мен құбылыстардың адами маңыздылығын білдіреді. Құндылықтарға тек әлеуметтік прогреске байланысты жағымды маңызды оқиғалар мен құбылыстар кіреді. Аксиологиялық қағидаттарға мыналар жатады:

- құндылықтардың біртұтас гуманистік жүйесі шеңберіндегі барлық философиялық көзқарастардың теңдігі болып табылады;
- дәстүрлер мен шығармашылықтың теңдігі, өткеннің ілімдерін зерттеу және пайдалану қажеттілігін және олардың қазіргі және болашақтағы мүмкіндігін ашу;
- адамдардың теңдігі, құндылықтардың негіздері туралы пікірталастардың орнына –прагматизм; немқұрайлық немесе бірін-бірі теріске шығарудың орнына –диалог болуы мүмкін [13].

Аксиологиялық тұғыр – әлемге, адамдарға, өзіне қатысты әмбебап жалпы адамзаттық құндылықтарды қамтиды; әлеуметпен, мәдениетпен болып жатқан қарым-қатынасындағы отбасы-адамгершілік мәндерді

тәрбиелеуде білім алушы өз білімінің, өмірінің мәніне ие болуына бағыттауға көмектеседі [14].

Іс-әрекеттік тұғыр тарихи-педагогикалық және психологиялық-педагогикалық зерттеулерде нақты ғылыми-әдіснамалық ұстаным ретінде танылған. Педагогикалық үдерісті қайта құру немесе өзгерістер енгізудің алғашқы формасы еңбек болған. Адамның материалдық және рухани байлықтарды жасаудағы іс-әрекеттері еңбек барысында атқарылып, айналасын қоршаған дүниені шығармашылықпен өзгеріске түсіреді [15]. Іс-әрекет тұғыры Г. Гегель теориялары бойынша заттық әрекет категориясының негізінде психиканы зерттеу қағидасы болып табылады [16].

Қорытынды.

Зерттеуіміздің бұл аспектісін қорытындылай келе бүгін ҚР-да және оның айналасында күрделі геосаяси үдерістердің өтіп жатқанын байқаудамыз. Осыған байланысты ҚР Президенті мен Үкіметі ҚР ҰҚО-ның жүйелі түрде дамуына үлкен назар салып отыр. Сондықтан да еліміздің болашағы үшін ҰҚО құндылығы ретінде офицерлерде МПТ қалыптастыру сұрағы өте өзекті болып отыр. Мәселеміздің бағдары болған қолданылып отырған әдіснамалық тұғырлар зерттеуіміздің ғылыми бағдарын ауқымды теориялық материалдармен толықтыруға мүмкіндік береді және әдіснамалық тұрғыда нәтижелі құралы болып табылады. Бұл тұғырлармен зерттеуіміздің ауқымы шектелмейді, болашақта диссертациялық зерттеу нәтижелері ғалымдардың назарына салынатын болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «ШЫҰ плюс» саммитінде сөйлеген сөзі. 2024 жылғы 04 шілде [Эл. ресурс]. Кіру режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyshyu-plyus-sammitinde-soylegen-sozi-56265> (қаралған күні 03.01.2025).
2. Қазақстан Республикасының әскери Доктринасы. ҚР Президентінің Жарғысы 11.2011 №16.
3. Поливанов П.К., Абраимов Д.К. Система воспитательной работы в органах национальной безопасности Республики Казахстан. Монография. - Алматы: ПА КНБ РК. 2023. – 322 с.
4. Сибирко М.А. Формирование морально-психологической устойчивости курсантов образовательных учреждений МВД России в экстремальных ситуациях: диссер. ...кан. пед. наук. - Воронеж, 2012. – 197 с.
5. Хайруллова Э.Т. Развитие морально-психологической устойчивости сотрудников органов внутренних дел в системе непрерывного образования: диссер. ...кан. пед. наук. - Казань, 2016. – 112 с.
6. Марусенко О.Н. Ценности военной службы в условиях трансформации общества и социального института армии (региональный аспект): диссер. ...кан. соц. наук. - Хабаровск, 2008. – 118 с.

7. Володин В.В. Базовые ценности профессиональной деятельности сотрудников пограничных органов (социально-философский анализ): диссер. ...кан. соц. наук. - Москва, 2011. – 106 с.

8. Котухов А.Н. Ценностные основания образовательной деятельности в образовательных учреждениях ФСБ России пограничного профиля (социально-философский анализ): автореф. ...кан. соц. наук. - Москва, 2013. – 24 с.

9. Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы және әдіснамасы: оқулық. Редакциясын басқарған филос.ғ.д., профессор А.Р. Масалимова. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 350 бет.

10. Скворский В.Я О разработке и оценке педагогических концепций// Педагогика. – 1988. № 127– С.53-58.

11. Блауберг И.Г., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. – М.: Наука, 1973. – 271 с.

12. Иманбаева С.Т., Майғаранова Ш.М. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық. - Алматы, 2018. – 20 б.

13. Пургина Е.И. Методологические подходы в современном образовании и педагогической науке: учеб. пособие/ Е.И. Пургина; Урал. гос. пед. ун-т. — Екатеринбург, 2015. – 275 с.

14. Асмолов А.Г. Личность как предмет педагогического исследования. –М.: МГУ, 1984. – 312 с.

15. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознания, личность. - М.: Политиздат, 1975. – 304 с.

16. Нурғалиева Г.К. Ценностные ориентации личности: методология, теория, практика формирования. –Алматы, 1993. –380 с.

REFERENCES

1. Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toқаevtyң «ShYҰ pljus» sammitinde seǵlegen sezi. 2024 zhylǵy 04 shilde [Jel. resurs]. Kiru rezhimi:<https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-shyu-plyus-sammitinde-soylegen-sozi-56265> (qaralǵan kúni 03.01.2025).

2. Qazaqstan Respublikasynың әskerі Doktrinasы. QR Prezidentiniң Zharǵysy 11.2011 No16.

3. Polivanov P.K., Abraimov D.K. Sistema vospitatel'noj raboty v organah nacional'noj bezopasnosti Respubliki Kazakhstan. Monografija.-Almaty: PA KNB RK. 2023. – 322 s.

4. Sibirko M.A. Formirovanie moral'no-psihologicheskoy ustojchivosti kursantov obrazovatel'nyh uchrezhdenij MVD Rossii v jekstremal'nyh situacijah: disser. ...kan. ped. nauk. - Voronezh, 2012. – 197 s.

5. Hajrullova Je.T. Razvitie moral'no-psihologicheskoy ustojchivosti sotrudnikov organov vnutrennih del v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya: disser. ...kan. ped. nauk. - Kazan', 2016. – 112 s.

6. Marusenko O.N. Cennosti voennoj sluzhby v uslovijah transformacii obshhestva i social'nogo instituta armii (regional'nyj aspekt): disser. ...kan. soc. nauk. - Habarovsk, 2008. – 118 s.
7. Volodin V.V. Bazovye cennosti professional'noj dejatel'nosti sotrudnikov pogranichnyh organov (social'no-filosofskij analiz): disser. ...kan. soc. nauk. - Moskva, 2011. – 106 s.
8. Kotuhov A.N. Cennostnye osnovanija obrazovatel'noj dejatel'nosti v obrazovatel'nyh uchrezhdenijah FSB Rossii pogranichnogo profilja (social'no-filosofskij analiz): avtoref. ...kan. soc. nauk. - Moskva, 2013. – 24 s.
9. Taubaeva Sh.T. Pedagogikanyñ filosofijasy zhәне әdisnamasy: оқулық. Redakcijasyn baskarğan filos.f.d., professor A.R. Masalimova. – Almaty: Qazak universiteti, 2019. – 350 bet.
10. Skvirskij V.Ja O razrabotke i ocenke pedagogicheskikh koncepcij// Pedagogika. – 1988. № 127– S.53-58.
11. Blauberg I.G., Judin Je.G. Stanovlenie i sushhnost' sistemnogo podhoda. – M.: Nauka, 1973. – 271 s.
12. Imanbaeva S.T., Majfaranova Sh.M. Tәрбие zhymysynyñ teorijasy men әdistemesi. Оқулық.- Almaty, 2018. – 20 b.
13. Purgina E.I. Metodologicheskie podhody v sovremennom obrazovanii i pedagogicheskoy nauke: ucheb. posobie/ E.I. Purgina; Ural. gos. ped. un-t. — Ekaterinburg, 2015. – 275 s.
14. Asmolov A.G. Lichnost' kak predmet pedagogicheskogo issledovaniya. – M.: MGU, 1984. – 312 s.
15. Leont'ev A.N. Dejatel'nost', soznaniya, lichnost'. - M.: Politizdat, 1975. – 304 s.
16. Nurgalieva G.K. Cennostnye orientacii lichnosti: metodologiya, teorija, praktika formirovaniya. –Almaty, 1993. –380 s.

Марат Шопанбаев, докторант, подполковник, Пограничная академия КНБ РК, Алматы, Казахстан, shopanbaev@mail.ru

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ У ОФИЦЕРОВ МОРАЛЬНО- ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КАК ЦЕННОСТИ СЛУЖБЫ ОРГАНОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье использованы методологические подходы в целях научного изучения проблемы формирования морально-психологической устойчивости у офицеров как ценности службы органов национальной безопасности Республики Казахстан. Вокруг государственной границы Республики Казахстан сегодня обостряется международная ситуация, поэтому это направление имеет для нас большое значение. Со стороны

главы государства и правительства на сегодняшний день предъявляются большие требования к профессиональной квалификации офицера, в связи с чем в будущем необходимо уделять большое внимание морально-психологической устойчивости, которая станет составной частью морально-психологического обеспечения. В данной работе в целях раскрытия потенциала морально-психологической устойчивости использованы системный подход, деятельностный подход и аксиологический подход. Упомянутые выше методологические подходы могут быть использованы в качестве методологического инструмента для определения компонентов качества, которое необходимо сформировать у офицеров в исследовании.

Ключевые слова: морально-психологическая устойчивость, ценность, системный подход, деятельностный подход, аксиологический подход.

Marat Shopanbayev, doctoral student, Lieutenant Colonel, Academy of Border the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan, shopanbaev@mail.ru

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE PROBLEM OF OFFICERS' MORAL AND PSYCHOLOGICAL STABILITY FORMATION AS A VALUE OF THE NATIONAL SECURITY SERVICE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article uses methodological approaches for the scientific study of the problem of the formation of moral and psychological stability among officers as a value of the service of the national security agencies of the Republic of Kazakhstan. The international situation around the state border of the Republic of Kazakhstan is escalating today, so this area is of great importance to us. Today, the head of state and the government place great demands on the professional qualifications of an officer, and therefore, in the future, it is necessary to pay great attention to moral and psychological stability, which will become an integral part of moral and psychological support. In this work, in order to reveal the potential of moral and psychological stability, a systematic approach, an activity-based approach and an axiological approach are used. The methodological approaches mentioned above can be used as a methodological tool to determine the components of quality that need to be formed in the officers in the study.

Keywords: moral and psychological stability, value, system approach, activity approach, axiological approach.

Қабылданған күні: 2025 жылғы 25 қыркүйек

Рецензиядан өткен күні: 2025 жылғы 06 желтоқсан

Мақұлданған күні: 2025 жылғы 10 желтоқсан